

Драгиња КУЈОВИЋ*

МОРАЧКА НАХИЈА У ПРОЗОРУ ПРОШЛОСТИ УЧИТЕЉА АНДРИЈЕ ЈОВИЋЕВИЋА

Берлинским конгресом 1878. године, Црна Гора је добила међународно признање. Одлуком овог Конгреса проширила је своју територију на градове: Улцињ, Бар, Подгорицу, Никшић и Колашин. Тада, Црну Гору па и колашински крај обилазе многи извањци који праве етнографске, историјске, историјско-умјетничке и географске записе и по повратку у своје земље: Србију, Русију, Француску, Њемачку, Чешку, Норвешку, Аустрију, Енглеску, пишу и објављују читаве томове књига о Црној Гори и Црногорцима. О Колашину су писали: Курт Хасерт, Јосеф Холечек, Рој Тревор, Хенрик Август Ангел, Лудвик Куба, Павле Аполонович Ровински. Том времену и извањцима претходио је и био њихов савременик у колашинском крају Митрофан Бан, настојатељ манастира Мораче и учитељ и путописац Андрија Јовићевић са Ријеке Црнојевића. За вријеме учитељског рада у трајању од двије школске године у Морачи, Андрија Јовићевић прикупио је грађу, записао и објавио о Морачкој нахији драгоцене податке за црногорску историографију / историју, етнологију, историју умјетности/.

Због недостатка школованих просвјетних радника у то вријеме, Андрија Јовићевић са завршеном Нижом гимназијом на Цетињу бива распоређен за учитеља у многим мјестима у Црној Гори. Службује и у манастиру Морачи, у једној од најстаријих школа у Црној Гори. Школи из времена књаза Данила, која је била отворена 1854. године. И радила је са прекидима. Године 1870, ова школа, међу тридесет новоотворених школа у Црној Гори, поново ради.¹ За учитеља постављен је Митрофан Бан. Те године на Ријечи Црнојевића родио се Андрија Јовићевић. А за учи-

* Завичајни музеј, Колашин

¹ Секуле Добричанин, *Доња Морача*, Титоград 1984, стр. 210.

теља у Морачи бива постављен двадесет двије године касније, школске 1892/1893. године. Одмах на почетку свог рада у Морачи, уочава значај манастирског средњовјековног трајања и почиње писати о њему. Стога од просвјетног надзорника² захтијева да му продужи рад у Морачи за још једну школску годину. Просвјетни надзорник Поповић му је изашао у сусрет и продужио рад у Морачи и у школској 1893/1894. години.

Прозор интересовања учитеља Андрије Јовићевића је манастир Морача: историја, записи, архитектура, иконопис, фреско сликарство, књиге, црквени мобилијар.

Опис манастира Мораче објављује у шест наставака у цетињској *Просвјетни* 1893. године. Овај опис Манастира је више од описа, више од приказа. Када се сагледа све шта је писано и која су све еминентна имена писала о манастиру Морачи од Митрофана Бана³ па до историчара умјетности, проф. др Сретена Петковића⁴, уочава се да су у многим од записа о манастиру Морачи, цркви Успења Богородице, цитирани изводи из *Ојиса манастира Мораче* Андрије Јовићевића. Што потврђује вјеродостојност његовог писања. О том најбоље говори више пута преписивано предање о подизању Манастира: „Када је дошао св. Краљ (Они тако називају Стевана Вуканова Немањића – Д. К.) у Морачу, нашао је ту само браство Даниловиће, којих и данас има, те их упитао ће би нашао згодно мјесто да озиди манастир. Они му покажу за ово мјесто, говорећи: ту сваку вече гледамо свијећу ће гори на једном крушковом пању, а мјесто је врло лијепо. Стеван их послушао, дошао на ово мјесто, ће је тада био велики луг, очистио гору и озидио овај манастир, а св. трпезу поставио на оно мјесто ће је горела свијећа⁵”.

Многа његова запажања о манастиру Морачи истовјетна су са запажањима историчара умјетности: Светозара Радојичића, Јованке Максимовић, Бојане Радојковић, Сретена Петковића, запажања о параклису св. Стефана, цркви св. Николе, о фрескама у лунети једног и другог портала, о скулптури довратника и прозора, о мобилијару, о књигама, предметима примијењене умјетности, као што је и писање о фреско-сликарству у ђаконикону.⁶ О циклусу пророка Илије, Јовићевић каже: „Кад је

² Милован Мушо Шћепановић, *Школе у колашинском крају*, Подгорица 1997, стр. 95.

³ Митрофан Бан, *Ојис манастира Мораче*, *Глас Црногорца*, бр. 17,10 април, Цетиње 1876.

⁴ Сретен Петковић, *Морача*, Београд 1986.

⁵ Андрија Јовићевић, *Ојис манастира Мораче*, Просвјета, Цетиње 1893, св. 8, стр. 479.

⁶ Светозар Радојичић, *Старо српско сликарство*, Београд 1966, стр. 54. Сретен Петковић, *Морача*, Београд 1986, стр. 34-39.

први пут овај манастир био опустошен и украси изразбијани и оштећени, није ни ђаконикон био поштеђен; и његови су ликови покварени, али можда нијесу баш као остали дјелови цркве ... остаци од првих изобразенија увјеравају да су од првих ликова, јер их је много вјештија рука цртала, а у исто вријеме се одликују смиреношћу, побожношћу, љепшим и мањим обликом па и израдом.”⁷

Поред описа Манастира, пише и о архимандриту Димитрију Радојевићу и његовим заслугама за Морачку нахију: „У овој кући је живио покојни и заслужни Архимандрит Димитрије Радојевић, родом из Јасенове у Морачи, који је доста привриједио овом Манастиру, и овој нахији као: саградио је неколике од ових кућа, саградио цркву у Горњој Морачи, саградио мост на ријеци Морачи под Манастиром, као што свједочи натпис на плочи, који се налази на ледини код моста⁸...”

Требало је више од двије деценије рада да угледа свјетло дана монографија *Морача*, проф. др Сретена Петковића. Стога је вриједан пажње за оно вријеме подухват Андрије Јовићевића да за годину дана уради у шест наставака и објави опис капиталног споменика историје и културе Црне Горе. Опис манастира Мораче Јовићевић пише разумљивим и приступачним језиком, а у основном тексту хронолошки представља за то вријеме врло сложену грађу. И зато му треба одати дужно признање.

Морачка нахија територијално се простирала од ријеке Мораче до ријеке Таре и низводно ријеком Таром до манастира Добриловине. Све до 1953. године, Потарје је припадало срезу колашинском. Манастир Добриловина доласком архимандрита Михаила Дожића за настојатеља, постаје културни и национални центар Потарја.⁹ Одмах по доласку, 1870. године Михаило Дожић отвара у Добриловини основну школу, то је била друга школа те године отворена у Морачкој нахији. Учитељ Андрија Јовићевић ради у основној школи у Пољима Колашинским, а у Добриловини борави два пута. Приликом првог обиласка каже да има на располагању кратко вријеме да сагледа Манастир и прилике у његовом окружењу које су претходиле његовом подизању. У опису Манастира уноси низ података о годинама подизања, о начину градње, о историјату рада Манастира у бурним временима на граници устаника и Турака. Пише о животу народа у побуњеном Потарју, о грађевинском стању Манасти-

⁷ Андрија Јовићевић, *Опис манастира Мораче, Просвјетла*, Цетиње 1893, стр. 133, 134.

⁸ Андрија Јовићевић, *Опис манастира Мораче, Просвјетла*, Цетиње 1893, св. 8. стр. 481.

⁹ Божидар Шекуларец, Добриловина и добриловински катастик, Мојковац 1988, стр. 14 и 16.

ра. Овај опис објављује у цетињској *Просвјети* 1894. године.¹⁰ *Манасџир Добриловина* од Андрије Јовићевића спада међу значајне, али и не цјеловите радове о цркви св. Ђорђа у Добриловини. Иако се није бавио у овом опису историјско-умјетничком проблематиком или не онолико колико Сретен Петковић и Божидар Шекуларац¹¹, значајни су његови етнографски записи у овом рукопису и слике стања Манастира и живота народа и калуђера на овој тврдој устаничкој међи. Што се види из сљедећег записа: „Много су нам прекорисни били за народни опстанак и одржање православља у овим потлаченим крајевима, а и по свему српству, наши стари калуђери; много су труда и муке подносили за себе и своје стадо; много су горких часова искусили за свог живота кроз опсег дуга времена; много су пута са жалосним срцем гледали, ђе им од невјерне руке гори светиња – храм божији, па се опет враћали на згариште и с трудом га поправљали¹²...”

По повратку на Ријеку Црнојевића, учитељ Андрија Јовићевић објављује у *Просвјети*, 1898. године, *Приложак ојису манасџира Добриловине*, гдје каже: „Приликом доласка његовог Високопросвештенства, госп. Митрополита Митрофана, у манастир Добриловину 10 октобра 1894. г. после освећења обновљене цркве у Пољима 9. октобра исте године, био сам срећан, те сам и ја учествовао у његовој пратњи... Том приликом, г. Митрополит, ... уочи на некијем књигама шљедеће натписе које пажљиво прочита. Исте натписе прочита и ја, са Његовим упозорењем, па их препишем у намјери да их додам као приложак оном опису овог манастира који сам изнио у „Просвјети” (св. XI, год. 1894, стр. 592) небили потпунија и јаснија била прошлост његова¹³”. Андрија Јовићевић пише у овом прилошку, поред записа са књига, и то да „Ове прибијешке свједоче да су све Манастирске ствари биле разграбљене од Турака па којекуда разнесене”¹⁴

Ојис манасџира Мораче и манасџира Добриловина са историјско-умјетничким приступом и *Историја Мораче до 1820. године*, објавље-

¹⁰ Андрија Јовићевић, *Манасџир Добриловина*, Просвјета, Цетиње 1894.

¹¹ Сретен Петковић, *Зидно сликарство на јодручју Пећке џајријаршије 1557-1614*, Нови Сад 1965; Божидар Шекуларац, *Добриловина и добриловински каласџик*, Мојковац 1988.

¹² Андрија Јовићевић, *Манасџир Добриловина*, Просвјета, Цетиње 1894, стр. 595.

¹³ Андрија Јовићевић, *Приложак ојису манасџира Добриловине*, Просвјета, Цетиње 1898, стр. 450 и 451.

¹⁴ Андрија Јовићевић, *Приложак ојису манасџира Добриловине*, Просвјета, Цетиње 1898, стр. 453.

на први пут у часопису *Брајсџиво* 1896. године у Београду, представљају синтезу географије, историје и етнологије Морачке нахије. Овај опис прошлости Морачке нахије по објективности приступа, језику, чињеничком богатству текста, касније је послужио и био основа за писање готово свих историја Колашина¹⁵ и студија о манастиру Морачи и манастиру Добриловина, као узор, а његов узор у методолошком погледу рада био је географ Јован Цвијић (1865-1927), његов савременик. Али може се рећи, писао је овај млади учитељ са Ријеке Црнојевића о Брдима по угледу на Митрополита Митрофана Бана. Бановски описује два средњовјековна манастирска центра и историју Морачке нахије.

У *Историји Мораче до 1820. године*, пише о географском положају Морачке нахије, о досељавању етничких заједница и формирању Морачког племена: „У то исто вријеме дограђивана је у Морачи црква, задужбина Стевана Вуканова Немањића. Тадашњи настојатељ ове црквене радње благослови Богића и допусти му да се може ту населити; сувише поклони му земље, колико је хтио, а планине колико је могао држати¹⁶”. Пише о насељавању Горње и Доње Мораче и исељавању становништва са овог подручја у Русију и Србију. О односима Турака и Морачана, о односима Турака и Пољана. Поријекло Морачког племена описао је на основу народног предања. Миграције становништва из разорене Требјесе и њихове упорне захтјеве преко морачког архимандрита Авксентија Шундића за исељење у Русију. Пише о братствима и угледним братственицима Радовићима, Мијатовићима, Дуловићима. О настојатељима манастира Мораче и њиховој улози у свим историјским догађајима у Морачкој нахији и њеном окружењу до 1820. године. „Пошље ове жестоке и за Морачане тешке битке, обје су Мораче јако изнемогле, те принуђене буду потпасти под турски јарам. Овом су доста припомогли ондашњи калуђери ман. Мораче, који пристану да потпану под турску власт и да ће Турцима давати арач, само да могу слободно поправити манастир, да Турци на њих већ не нападају, да им манастир не руше и да се не селе међу њих¹⁷”. Пише о односима са Цетињем и владиком Петром I. Андрија долази у Морачу са Цетиња, као да је ношен руком или препоруком светитеља и владара, иако не његов савременик, записао је догађаје из његовог времена можда и од његових савременика и учесника Морачке битке. Битке за Горњу Морачу делипаше Ибра, битке Морачана за Црну Го-

¹⁵ Новица Ракочевић, *Колашин*, Београд 1981.

¹⁶ Андрија Јовићевић, *Историја Мораче до 1820. године*, Чачак 1927, стр. 7.

¹⁷ *Исто*, стр. 11.

ру, њено проширење и уједињење с Морачом и Ровцима. „Јуначки црногорска војска с обје стране сложено јуришаше на много већу турску војску док наједанпут, после жестоке борбе и одупирања, побјегну Турци са свакоје стране, а Црногорци их поћераше сијекући им главе, узимајући им оружје и коње и фатајући их живе¹⁸”. Записао је односе Морачана са турским Колашином: „У то вријеме рани се Мејо Пепић, главар колашински, у међусобној турској свађи, па позове сердара Мијата, да га лијечи ... Пошто га Мијат излијечи, поврати се дома у пратњи неколико Колашинаца. Када дође на Грујића поље у врх Липова, узме Мијат камен, побије га на главицу и рече: ‘Ово је међа наша и ваша, па да се већ не крвимо’. Турци се загледаше и у љутњи рекну: ‘То ће ти сердаре бити мрамор’. Од тада се то мјесто и дан данашњи зове Мијатов мрамор¹⁹”.

Описао је односе са устаничком Србијом и Карађорђејем, односе са Васојевићима, Ускоцима, Дробњацима, Ровчанима, Бјелопавлићима, све их је повезивала чврста борба за слободу од заједничког непријатеља. Пише о граници о арачу, кметовима, о годинама глади. Указује на народно оштроумље, довитљивост у тешким условима живота и сталним искушењима. Све је то стало у тридесет страна текста са тридесет пет редова, формата 21 x 15 сантиметара. Овај запис је имао више издања, а за живота Андрије Јовићевића објављен је три пута: први пут у листу *Брајсџиво* у Београду 1896, други пут у *Насељима*, књига XII у Београду 1923. године и трећи пут у Чачку као посебна књига са предговором Драгише Ј. Мијатовића, 1927. године.

Књигу *Историја Мораче до 1820. године*, карактерише изванредан стил писања; на ријечи му могу позавидјети и многи угледни лингвисти. Богат књижевни језик, дивно казивање. Рекло би се јакшићевски слика Морачку битку, јер опис догађаја неодољиво намеће утисак слике својом непосредношћу. Поједине сцене доживљава можда као сликар и да је имао платно и боје, можда би сликао као учитељ, сликар и пјесник српског романтизма Ђура Јакшић (1832-1878). Биљежи оно што је суштинско, ослобађа се свега оног што није чињеница и податак у тексту, уноси дио себе, дио своје епско-лирске природе. *Историја Мораче до 1820. године* постала је основно полазиште на које ће се, са описом два манастира, ослањати историографија Црне Горе за подручје Колашина.

Кроз дугу историју и трајање прво Мораче а потом и Добриловине, на граници са Турцима, саграђене па обнављане из згаришта, уз турско

¹⁸ Андрија Јовићевић, *Историја Мораче до 1820. године*, Чачак 1927, стр. 34.

¹⁹ Андрија Јовићевић, *Историја Мораче до 1820. године*, Чачак 1927, стр. 30

одобрење како би се лакше држале у покорности широке и побуњене народне масе, с једне стране и с друге стране, око ова два манастира су се спасавале људске душе, спасавало скромно православље и вјера хришћанска. Јовићевић хронолошки преноси записе са зидова ових манастира са рукописних књига и икона, пише прошлост и савременост Морачке нахије. Прошлост пише на основу легенди, казивања савременика и учесника догађаја и на основу записа, а савременост пише на основу сопственог запажања. Историчар др Новица Ракочевић наводи у монографији Колашина, говорећи о истим догађајима у Морачи које је описао Јовићевић, да се народно предање и писање Андрије Јовићевића сматра тачним²⁰, јер је традиција и казивање имало код нас чврсту и поуздану основу.

По повратку на Ријеку Црнојевића, учитељ Андрија је своја два описа манастира Мораче и манастира Добриловине урадио *Историјом Мораче до 1820. године* и омеђио географским описом Морачке нахије. Оно што краси ове рукописе је схватање цјелине којом се тумачи идеја државне заједнице, идеја борбе за слободу, идеја споменика манастира Мораче и манастира Добриловине као средњовјековних манастирских центара вјере, историје, просветитељства, културе и умјетности.

У вријеме Андрије Јовићевића, мало су се Морачани бавили писањем своје историје и културе. Поред Секуле Добричанина и Новице Ракочевића, за Андријине насљеднике имамо поново у Колашину, рекло би се, извањце, Сретена Петковића и Божидача Шекуларца.

Опис манастира Мораче, Манастир Добриловина, Историја Мораче до 1820. године и Приложак опису манастира Добриловине, учитеља Андрије Јовићевића заслужују да буду смјештени у прозорско окно Лавре Немањића, оивичено тврдим сивоплавичастим гранитом, да у вјекове свједоче о љепоти казивања историје и културе Морачке нахије.

²⁰ Новица Ракочевић, *Колашин*, Београд 1981, стр. 79, 80.

Draginja KUJOVIĆ

MORAČA NAHIJA THROUGH THE WINDOW OF THE PAST
OF THE TEACHER ANDRIJA JOVIĆEVIĆ

Summary

During his teacher-training work for two school years in Moraca Monastery Andrija Jovicevic was collecting the data, describing and publishing the precious substantial facts concerning Montenegrin historiography (history, ethnology, history of art).

The description of Morača Monastery, Prosvjeta, Cetinje 1893, *Dobrilovina Monastery*, Prosvjeta, Cetinje 1894, *The History of Morača until 1820*. Bratstvo, Belgrade 1896, and the *Supplement to the Description of Dobrilovina Monastery*, Prosvjeta, Cetinje 1898. These works about Morača region by the teacher Andrija Jovićević by his objective approach to the language, by the objectivity knowledge of the text context, have been useful and the base for description of almost all histories about Kolašin, including the studies about Morača Monastery and Dobrilovina Monastery.